

KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRGYÚ DRÁMÁK A 17–18. SZÁZADI SALZBURGI BENCÉS SZÍNPADON

A salzburgi bencés színjátszás a délnémet, osztrák színházi kultúra egyik legjelentősebb, nagy kisugárzású és jól dokumentált színtere volt a 17–18. században, amely fontos szerepet játszott az új itáliai zenei műfajok, így mindenekelőtt a korai opera közvetítésében a német nyelvterület felé.¹ A többnyire az egyetem nagy vagy kis aulájában előadott darabok programjai a kezdetektől, az akadémiai gimnázium 1617-es megalapításától a színpad zárásáig, 1778-ig folyamatosan állnak rendelkezésre.² Sibylle Dahms megállapítása szerint e színpad első számú mintáját a jezsuita dráma szolgáltatta, de hatott rá a humanista dráma hagyománya, az itáliai opera és a salzburgi érsek udvari színháza is. Az előadások – legalábbis kezdetben – elsősorban az ellenreformáció szolgálatában álltak, túlnyomórészt latin nyelvűek voltak, s a reprezentatív darabokat – a tartalom elmélyítése és a szórakozás fokozása érdekében – mindig zenével, tánccal és kórusokkal gazdagítva adták elő. A pedagógiai célzat lényegében azonos volt a jezsuita drámáéval: a diákokkal a színpadon igyekeztek elsajátíttatni a retorikai készséget és a biztos fellépést, ugyanakkor fokozott figyelmet fordítottak a tanítás és a szórakoztatás egyensúlyára. A főbb szerepeket a retorika osztályok tanulói játszották, visszatérő előadási alkalomként szolgált karácsony és húsvét ünnepe, a fő látványosságot – ugyanúgy, mint a jezsuitáknál – a tanévzáró előadás kínálta. További kiemelkedő előadási lehetőségek voltak még a fejedelmi és hercegérseki látogatások, a kisebb egyházi ünnepek és a különféle jubileumok.

A jezsuita drámától eltérő fő vonások Salzburgban a témaválasztásban, a különféle témák összekapcsolódásának és kezelésének nagyobb szabadságában ragadhatók meg, továbbá abban, hogy a 17. század végétől fokozatosan megnőtt a vígjátékszerű részek és a zenés, táncos betétek önállósága. A latin nyelvű darabokkal párhuzamosan a 18. század folyamán nagy számban mutattak be teljes operákat és operaszerű kompozíciókat, melyekben

---

1 Vö. BOBERSKI 1976; BOBERSKI 1978.

2 HASLINGER 1967.

gyakran összerosódtak a különböző műfajok – rendi dráma, serenata, opera – határai. A táncos betétek nemcsak a felvonások végén, hanem – a zenés jelenetekhez hasonlóan – a cselekménybe illesztve is gyakran előfordultak. Az operacselekmény és a komikus közjáték összekapcsolása révén a század közepén megjelentek a daljáték és a pantomim műfajai. A reprezentatív előadásokon a diákoknak általában az egyötöde vett részt, a közreműködők létszáma kivételesen elérte a 250-et. Míg a latin nyelvű darabokat rendszerint a diákok adták elő, a zenés, énekes részekben többnyire hivatásos előadók közreműködtek.

A latin és német nyelven nyomtatásban megjelent, fennmaradt salzburgi drámaprogramok többsége reprezentatív előadásokról tudósít. A jelenleg cím szerint ismert közel hatszáz előadásból körülbelül a felének van meg ma is a nyomtatott programja. A programok mellett fontos források még az előadások némelyikéről megőrződött teljes drámaszövegek, valamint az ezeknél még szórványosabban rendelkezésre álló partitúrák, librettók és típusdekorációk, színpadképek.³ A kiemelkedő színdarabok közé sorolt az osztrák szakirodalom három magyar történelmi tárgyú drámát is. Így Vitus Kaltenkrauter 1688-ban a „Corvin”-testvérekről, azaz Hunyadi Lászlóról és Mátyásról előadott darabját, Marian Wimmer 1761-ben színpadra vitt, *Sigismundus Hungariae Rex* című kompozícióját és Florian Reichssiegel „pater comicus” *Pietas conjugalis in Sigismundo et Maria* című, 1768-ban bemutatott munkáját. Wimmer darabjában táncosként először lépett nyilvánosan színre az öt éves Wolfgang Amadeus Mozart, Reichssiegeléhez Johann Michael Haydn komponálta a *Die Hochzeit auf der Alm* című zenés intermediumot.⁴

A jezsuita drámatémák, szövegek és programok 16–18. századi európai csereforgalmával magyar és magyarországi vonatkozásban már több tanulmány foglalkozott. A német nyelvterületen előadott magyar történelmi tárgyú jezsuita darabok forrásanyagából kirajzolódott kép hozzájárult a német irodalom Magyarország-képének árnyalásához.⁵ Ezt tovább mélyítette a német és a magyar jezsuita színpadon előadott azonos történelmi témájú drámák összevetése.⁶

---

3 DAHMS 2005; ZELEWITZ 1979.

4 DAHMS 2005, 179–180.; SENIGL 1991, 90–91.; vö. EDER 2006, 141–142.

5 TÜSKÉS – KNAPP 2007.

6 KNAPP 2012.

Ebben a tanulmányban először bemutatjuk a salzburgi bencés színpadon előadott magyar történelmi tárgyú darabok időbeli megoszlását, témáit és előadási alkalmait, számba vesszük a szövegkönyvírókat, zeneszerzőket és a használt forrásokat. Megvizsgáljuk az előadások sajátosságait, majd összevetjük ezeket a magyarországi játszóhelyeken, illetve a német jezsuita színpadokon előadott, magyar tárgyú darabokkal. A függelékben közöljük a darabok forrásjegyzékét.

Időbeli megoszlás, témarend

A salzburgi bencés színjátékokat a teljesség igényével tartalmazó, Heinrich Boberski-féle katalógus alapján – a magyar történelmet csupán mellékesen érintő, ismeretlen számú darabot figyelmen kívül hagyva – összesen öt, a magyar történelem valamely eseményét vagy szereplőjét középpontba állító darabot vettünk számba. A katalógus 654 tételéhez viszonyítva ez a szám elenyésző, mindössze 0,77%. A latin nyelven színpadra vitt⁷ öt darabhoz latin, esetenként latin-német nyelvű nyomtatott drámaprogramok és szövegek tartoznak, egy esetben a teljes kézíratos latin nyelvű drámaszöveg is rendelkezésre áll. A magyar történelmi tárgyú előadások nem rendszeresen, hanem csupán alkalmasszerűen tűnnek fel a színpad történetében. Ez kapcsolatban állhat a korábbi megfigyeléssel, mely szerint a Magyarországhoz közel fekvő osztrák jezsuita kollégiumokban csak ritkán vittek színpadra magyar történelmi tárgyat, s e darabok egy-egy helyen rendszerint több év vagy évtized múlva követték egymást.⁸ A magyar történelem jelenléte a salzburgi témarendben nem volt folyamatos, ugyanakkor mindkét évszázadban mutattak be ilyen tartalmú drámákat.

A magyar történelmi témák előadását a földrajzi közelségen kívül a téma időnként felerősödő történelmi-politikai aktualitása magyarázza. A 17. században mindössze egy magyar tárgyú történelmi darab került színre: 1688. december 5-én vagy 6-án a Hunyadi testvérpárról szolt egy ajándékosztó előadás.⁹ A 18. században összesen négyszer állítottak magyar történelmi tárgyat a salzburgi bencés színpadra, ezeket az előadásokat azonban egyetlen évtizeden belül, 1760-ban, 1761-ben, 1763-ban és 1768-ban játszották.

---

7 Vö., DAHMS 2005; SENIGL 1991.

8 TÜSKÉS – KNAPP 2007, 348.

9 BOBERSKI 1978, 252, nr. 264.

Az öt darab három különböző témával foglalkozik: Vazul fia Béla herceggel, Luxemburgi Zsigmonddal és Hunyadi János fiaival. Azaz mindhárom előadás a középkor különféle eseményeit elevenítette fel. Nem vittek színpadra olyan történelmi tárgyakat, amelyek bármiféle közvetlen kapcsolatban állhattak volna a Habsburgok által irányított vagy befolyásolt 17–18. századi magyarországi eseményekkel. Ez azonban nem jelentette az előadott darabok témája és a színrevitel időpontja közötti történelmi-politikai párhuzamok hiányát.

A történelmi események időrendjét követve szembetűnő, hogy az Árpád-házi királyok közül egy sem került színre. Az 1032-ben István király által külföldre „száműzött” három Vazul-fi közül a Lengyelországba menekült Béla herceg hazatérése (1048) előtti életéről szól a *Bela Hungariae Princeps* című, 1763-ban előadott darab. A témaválasztás aktualitását a hétéves háború befejezése adhatta: erre utal a legfőbb magyar hercegi erény, a hűség középpontba állítása. Ismeretes, hogy a hétéves háborúban (1757–1763) a Habsburg birodalmi haderő számottevő magyar katonasággal, 52.000 újoncot állítva küzdött Szilézia visszaszerzéséért. A hubertusburgi béke megkötése, 1763. II. 15. után alig fél évvel, 1763. VIII. 30-án és IX. 1-jén előadott darab szerzője Béla herceg Miciszláv lengyel királyhoz fűződő hűségét, a Pomerániával vívott harcban tanúsított bátorságát és rendíthetetlen kietartását állította a középpontba. Ezt a hűséget a lengyel király azzal köszönte meg Bélának, hogy feleségül adta hozzá lányát, s Pomerániát kapta hozományként.

A következő magyar történelmi témát az egyik vegyes házi király, Luxemburgi Zsigmond házasságkötése szolgáltatta Nagy Lajos király lányával, Máriával. Ez a téma két előadásban is színpadra került 1761-ben és 1768-ban, középpontban a minden akadályt legyőzni képes házastársi hűség erényével. Mindkét előadás utalt Magyarország és Ausztria Habsburg birodalombeli közös történelmi-politikai sorsára, egy olyan időszakban, amikor az uralkodó, Mária Terézia a korábnál szorosabbra kívánta fűzni ezt a kapcsolatot, s igyekezett beilleszteni az országot az összbirodalomba.

A harmadik témát a Hunyadiak kora adta, s mindkét ezzel kapcsolatos előadás Hunyadi László és Mátyás eltérő sorsát mutatta be. Míg azonban 1688-ban Mátyásnak a cseh király lányával kötött eljegyzésével és szabad hazatéréssel végződött a darab, 1760-ban a Hunyadi László lefejezését eredményező ármány állt a középpontban. A Magyarországon és a német

nyelvterület jezsuita színpadain egyaránt kedvelt Hunyadi-téma¹⁰ 1688-as salzburgi színre vitelének aktualitását a török Magyarországról való kiűzése, a Habsburg uralkodó által kezdeményezett hadviselés biztosíthatta. Közvetlen aktualitása az lehetett, hogy a Habsburg császári főerők 1688. augusztus 9-én vették ostrom alá, majd szeptember 6-án foglalták vissza Nándorfehérvárt. 1760-ban egyrészt a már említett hétéves háború, másrészt a Magyarország irányába intenzívebbé váló abszolutisztikus törekvés adta az előadás politikai hátterét. A szűkszavú program szerint a darab Hunyadi László lefejezésével ért véget. Ha a cselekmény a színpadon is így végződött, a dráma akár egy Magyarországnak szóló figyelmeztetést is közvetíthetett, mely szerint nem szerencsés, ha a magyar arisztokrácia ellenáll az uralkodónak.

A Magyarországon és a német nyelvterület jezsuita színpadain is kedvelt három téma salzburgi bemutatása nyilvánvalóan szolgálta a Habsburg politikai érdekeket. Szembetűnő ugyanakkor, hogy bár az előadásokban jelen van a *virtus militaris*, és a színpadon fegyveresen is összeecsapnak a hadviselő felek, mégsem ez volt a legfőbb ideál. Az öt darab cselekményének középpontjában kivétel nélkül a – korabeli színpadokon kedvelt – megtévesztések, ármányok sorozata áll, melyet egyedül a körülményekkel szemben érvényesített bátorság és töretlen hűség képes megtörni. A programok és a teljes drámaszöveg alapján elmondható, hogy a darabok közül négy – a megtévesztés erénnyel való legyőzése után – a házassággal végződő hűség erényét értékelte a legmagasabbra. Béla herceg ármánnyal szembehelyezkedő, Miciszláv iránti következetes hűsége nem csupán hadi sikert hozott, de a lengyel király lánya kezének elnyerését is eredményezte. Luxemburgi Zsigmond a válogatott megtévesztések és rosszindulat ellenére mindkét drámában méltónak bizonyul a Nagy Lajos által neki eljegyzett Mária kezére – azáltal, hogy Mária mindvégig hű marad apja akaratának teljesítéséhez. Az 1688-ban színre vitt Hunyadi-darab, a *Boni corvi ova non dissimilia* cselekménye a jó ügy, Mátyás csodálatra méltóan megváltozott sorsa bemutatásával, börtönből való szabadulásával és a cseh királylány eljegyzésével ér véget. Lehetséges, hogy az 1760-ban bemutatott *Corvini* című

---

10 Hunyadi Jánosról, Lászlóról és Mátyásról összesen több mint hetven magyarországi előadás ismert. A német nyelvterület jezsuita színpadain tizenegy darab középponti szereplője Hunyadi László és Mátyás együtt vagy külön, melyhez hozzáadódik két Cillei Ulrik-darab. TÜSKÉS – KNAPP 2007, 350.

tragédia végéről sem hiányzott az utalás Mátyás Lászlóétól eltérő sorsára, eljegyzésére, de erre a program nem tért ki, s a cselekmény csupán nagy vonalakban követhető.

Mindez arra utal, hogy a salzburgi bencés színpad magyar történelmi tárgyú előadásában fontos volt egy, a Habsburg uralkodók által hosszú időn át következetesen eszményített házasság-ideál és -politika megjelenítése. Az előadásokban áttételesen színre vitték még az osztrák fél által a két ország kapcsolatában elvárt békesség, egymásra utaltság és egy, a házassághoz hasonlóan szoros kötelékű magyar-osztrák együttélés vízióját. A történelmi tárgyhoz társított, azt szimbolikus-emblematikus értelemmel elmélyítő színpadi keret-jelenetek (*Boni Corvi*, 1688), a bibliai tárgyú „mellék”-darabok (*Corvini*, 1760; *Sigismundus*, 1761; *Bela*, 1763) és egy pásztorjáték (*Pietas coniugalis*, 1768) kísérő scenáinak sorozata tovább hangsúlyozta, értelmezte és felerősítette a fő mondanivalót, az ármányt elhárító bátorság és hűség történelmi jelentőségét.

Előadási alkalmak, szövegírók, zeneszerzők, idézett források

A magyar történelmi témák bemutatási alkalma mind az öt darabnál ismert. Ezek kivétel nélkül ünnepi, reprezentatív jellegű események voltak. 1688-ban a *Boni corvi* bemutatásához jutalomosztás kapcsolódott; az előadással hercegi esküvőt ünnepeltek, amihez Hunyadi Mátyás eljegyzése jó színpadi keretet szolgáltatott.¹¹ 1760-ban a salzburgi hercegérsek bencéseknél tett látogatása adta az alkalmat. A történelmi témát kísérő, ószövetségi tárgyú operával – a főpap Zakariás hitéért történt megölését (2Krón 24, 20–22) bemutatva – mindenekelőtt az érseknek kívántak kedveskedni.¹² 1761-ben és 1763-ban ugyanazokat a darabokat kétszer vitték színre, egyszer női közönség számára (1761. IX. 1; 1763. VIII. 30), másodsor tanévzáró előadás-ként (1761. IX. 3; 1763. IX. 1).¹³ Az utolsó, 1768-ban bemutatott magyar tárgyú darab programját a salzburgi Nagyboldogasszony társulatnak ajánlot-

11 BOBERSKI 1978, 252, nr. 264.

12 BOBERSKI 1978, 298, nr. 584.

13 BOBERSKI 1978, 299, nr. 590–591.; 301, nr. 602–603. Az 1761-es *Sigismundus Hungariae Rex* című előadás nyomtatott programjának ajánlása a Zsigmond keresztnevű salzburgi érseknek (*Sigismundus Christophorus archiepiscopus Salisburgensis, comes de Schrattenbach*) szólt.

ták a poéták, s a congregatio tagsága jelenlétében adhatták elő a darabot.¹⁴ Az előadási alkalmak reprezentatív jellegére utal az előadások helyszíne is, mely mindig az egyetem aulája („theatrum aulicum”, aula maior) volt.

A darabok szöveggönyvírőit és zeneszerzőit kivétel nélkül név szerint ismerjük. Míg a nyomtatott programok egyszer sem tartalmazzák a szöveggönyvírők nevét, soha nem hiányzik a zeneszerző megnevezése. E körülmény is jelzi, hogy az előadások zenei és énekes részét különösen fontosnak tartották. Az 1688-ban színre vitt Hunyadi-darab szövegét az egyik neves salzburgi bencés drámaszerző, Vitus Kaltenkrauter (1642–1699) írta. 1688-ban ő volt a gimnázium praefectus scholarum-a, nevéhez összesen tizenhárom biztos és négy feltételezett szerzőségű drámaszöveg kapcsolódik.¹⁵ A nyomtatott program fennmaradt példányának aljára egykorú kézzel ráírták a nevét „P. Vitus Kaltenkrauter è S. Petro” formában.¹⁶ A darab zeneszerzője „Nobilis, et Eximius D. Franciscus Henricus Piber Salisburgensis Capellae Magister: Auctor operis Musici”,¹⁷ azaz Heinrich Ignaz Franz Biber, az egyik legnevesebb salzburgi komponista, kora elismert operaszerzője és hegedűvirtuóza volt, aki 1670-től állt a salzburgi érsek szolgálatában. 1678-tól helyettes karmesterként, 1684-től haláláig vezető karmesterként tevékenykedett. Összesen tizenhárom drámához szerzett zenét.¹⁸ A *Boni Corvi* című darabban voltak önálló zenés részek, s a történelmi tárgyat is a cselekménybe illesztett áriákkal vitték színre. A program külön kiemeli, hogy az I. felvonás IX. jelenetében a nándorfehérvári győzelem után elhunyt Hunyadi János halálát bejelentő Fama halotti dalt (lamento) énekelt a hős tiszteletére.¹⁹ Az egyébként tragikus jellegű darab egyik intermediumában egy borospincében („cella Vinaria, der Keller”) adták elő Biber önállóan is bemutatott komikus betétdarabját az éneklő cellarius közreműködésével.²⁰

---

14 BOBERSKI 1978, 305, nr. 626.

15 BOBERSKI 1978; KOLB 1962.

16 *Boni Corvi ova non dissimilia [...]*, Salisburgi, (1688), Universitätsbibliothek Salzburg R 4001 I.

17 A „Syllabus DD. Actorum” elején. *Boni Corvi ova non dissimilia [...]*, Salisburgi, (1688), Universitätsbibliothek Salzburg R 4001 I.

18 REICHERT 1955. 214.

19 „Fama sub sequens mortem invictissimi Herois nunciat, ac Lessum canit” – „Der Nachschall aber kombt bald hernach / und kündet mit einem Trauer gesang seinen Todt an.” *Boni Corvi ova non dissimilia [...]*, Salisburgi, (1688), B_{1r}.

20 DAHMS 2005, 179–180.

A salzburgi bencés egyetemen 1757-től retorikatanárként és a gimnázium igazgatójaként működő Simpert Schwarzhuber (1727–1795)²¹ volt a szerzője és a komponistaként, orgonistaként egyaránt ismert Johann Ernst Eberlin (1702–1762) volt a zeneszerzője az 1760-ban színre vitt *Corvini* című és az ezzel egyszerre bemutatott *Zacharias* című, ószövetségi tárgyú darabnak. A késő barokk tradíciót újabb zenei stíluselemekkel ötvöző Eberlin 1726-ban orgonistaként lépett érseki szolgálatba, 1742–1761 között összesen 58 (!) drámához komponált zenét.²² 1760-ban és 1761-ben udvari karmestereként (Hofkapellmeister, Capellae magister)²³ komponált kísérezőzenét a két magyar tárgyú előadáshoz. 1761-ben az ő zenéjére táncolt az ötéves Mozart a *Sigismundus Hungariae Rex* című darabban.²⁴ Ez a zene egyben Eberlin utolsó szerzeménye volt a salzburgi bencés színház részére. A program érdekessége, hogy a szereposztásban Mozart neve előtt feltüntették a táncmester nevét is („Nob. ac Spectatiss. D. Franciscus Spoeckner, artis Saltatoriae Magister”).

Marian Wimmer († 1793) bencés szerzetes, 1761-ben a salzburgi gimnázium prefektusa és tanára két magyar tárgyú dráma szövegét szerezte. A *Sigismundus Hungariae Rex* 1761. évi előadását követően 1763-ban *Bela Hungariae Princeps* címen írt darabot. Az utóbbi darab zeneszerzője Anton Cajetan Adlgasser (1729–1777), Johann Ernst Eberlin tanítványa volt. Adlgasser 1746 előtt hét salzburgi bencés drámában énekelt, majd 1750-től a dóm orgonistájaként lépett érseki alkalmazásba. Kompozícióit a salzburgi egyetemen működő Forschungsinstitut für Salzburger Musikgeschichte archívumában őrzik, ahol megtalálható az 1763-as Béla-dráma és bibliai témájú kísérodarabja, a *David* partitúrája is.²⁵

1768. április 27-én vitték színre Salzburgban az utolsó magyar történelmi tárgyú darabot, Luxemburgi Zsigmondról *Pietas conjugalis* címen. Ennek teljes latin nyelvű szövege is fennmaradt, benne a színhelyek jelzésével és

---

21 Johann Georg MEUSEL, Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller, Bd. 12, Leipzig, 1812, 629.

22 SENIGL 1991, 89–90.

23 Arrey von Dommer, Eberlin, Johann Ernst = Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. V, Leipzig, 1877, 576; Hellmut Federhofer, Eberlin, Johann Ernst = Neue Deutsche Biographie 4, 1959, 246.

24 A program szereposztásában a „Salii” rész végén szerepel a neve „Wolfgangus Mozart” alakban. *Sigismundus Hungariae Rex*, [...], [Salzburg], (1761)]; ABERT 2007, 22.

25 Karl Emil von Schafhäutl, Adlgasser, Anton Cajetan = Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. 1, Leipzig, 1875, 373; Walter Gerstenberg, Adlgasser, Anton Cajetan = Neue Deutsche Biographie 1, 1953, 73; DE CATANZARO – RAINER, 2001.

a színpadi utasításokkal. A drámát Florian Reichssiegel (Reichsigel, Reichsigl, 1735–1793) salzburgi bencés szerzetes, 1761–1766 között a gimnázium tanára, a legtehetségesebb salzburgi drámaszerző írta. Ugyanő szerezte a drámával együtt, intermediumként bemutatott, *Die Hochzeit auf der Alm* című kétfelvonásos pásztorjátékot. Reichssiegel először 1762-ben írt szöveggönyvet *Pietas filialis in duobus fratribus Hispanis* címmel a salzburgi színház részére, ami a *Pietas conjugalis*-hoz hasonlóan úgynevezett pietas-dráma volt. 1762–1771 között összesen kilenc pietas-drámát készített. Ezek új típust képviseltek a salzburgi évváró darabok történetében azzal, hogy Reichssiegel következetesen a végsőkig kitartó hűség és szeretet gondolatát állította a középpontba. Írt drámát többek között az ember – Isten, polgár – haza, uralkodó – alattvaló, apa – gyermek, férfi – nő, valamint a barát – ellenség kapcsolatban érvényesülő hűség, szeretet témájáról. A salzburgi drámák sorában e darabok egyfajta csúcspontot képviselnek a morális-nevelő célzat tekintetében.²⁶ A típus meghatározó mintáját a jezsuita ludi caesaraei adták. A darabok öt felvonásból állnak, mindegyik felvonás öt jelenetre tagolódik, melyekhez minimálisan három zenei rész, a prologus, az intermedium és az epilogus társult. A második és a harmadik, illetve a negyedik és az ötödik felvonás közötti szünetet Reichssiegel pantomimmal vagy balettel töltötte ki. Mindezzel tudatosan megszakította a cselekmény folyamatos előadását.²⁷

A Zsigmond-darab intermediuma, a *Die Hochzeit auf der Alm* című pásztorjáték a commedia dell'arte világot idézte. A szöveggönyvben Reichssiegel messzemenően figyelembe vette a salzburgi közönség kifinomult irodalmi ízlését, s támaszkodott Gottsched és Gellert költeményeire. A humoros, énekes játék az egyszerű emberek között játszódik, s a szerző egyik legkedveltebb darabjának tartották: a *Pietas conjugalis* bemutatása után néhány nappal, 1768. május 9-én a salzburgi érsek kívánságára az érseki színházban önállóan újra előadták,²⁸ amit további bemutatók követtek.

---

26 SENIGL 1991, 90.

27 EDER 2006, 140–141.

28 Salzburgban a 18. század második felében még két további önálló előadása ismert a *Die Hochzeit auf der Alm*-nak: 1776-ban egy nyilvános előadás valószínűleg az új udvari színházban és 1786 után egy újabb előadás Dominicus Hagenauer bencés apát tiszteletére. SENIGL 1991, 91. A *Die Hochzeit auf der Alm* pásztorjáték nyomtatásban több önálló kiadásban is megjelent, a harmadik bővített kiadás 1776-ban került ki a Hof- und Akademische Buchdruckerey sajtója alól Salzburgban. A címlapját közli SENIGL 1991, 92. Valószínű, hogy az énekes játék sikere ösztönözte Reichssielt arra, hogy 1787-ben *Die Hochzeit in der Weinlese* címen egy újabb szöveggönyvet írjon.

Reichssiegel Zsigmond-drámájához és annak intermediumához Joseph Haydn testvére, Johann Michael Haydn (1737–1806) szerezte a zenét. Ismeretes, hogy Haydnt a Patachich Ádám nagyváradi püspöki udvarában töltött évek után a salzburgi érsek hívta meg udvarába, ahol 1763 augusztusától udvari zeneszerzőként működött. Neve a következő formában szerepel a *Pietas conjugalis* szereposztásában: „Auctor operis musici nobilis ac spectantissimus D. Joannes Michael Hayden, Aulae et Camerae archiepiscopalis Virtuosus et musicorum concentuum Magister.” Reichssiegel és Johann Michael Haydn ezenkívül még több pietas-dráma színrevitelén dolgozott együtt.²⁹

A drámák nyomtatott programjainak argumentumában közölt hivatkozások lehetővé teszik a felhasznált források körének áttekintését. Az öt drámához alapul vett források száma mindössze három, s ezek kivétel nélkül történeti művek. Három program – a német nyelvterület magyar történelmi tárgyú jezsuita drámáinak programjaihoz hasonlóan³⁰ – egyedül Antonio Bonfini *Rerum Ungaricarum decades*-ére hivatkozik.³¹

Az 1761-ben színre vitt *Sigismundus Hungariae Rex* forráshivatkozása – „Forestius, et Desingius in Historicis auxiliis” – két, a korban jól ismert történeti-földrajzi kompendiumra utal. A *Bela Hungariae Princeps* (1763) programja ugyancsak Forestiusra hivatkozik („Forest. in historica orbis descriptione”). A jezsuita Antonio Foresti (1625–1692) olaszul (*Mappa mondo istorico* vagy *Del mappamondo istorico* címen pl. Parma, 1690; Venezia, Albricci, 1700–1705) és német fordításban (*Der historischen Welt-Karten [...] pl. Augsburg, G. Schlüter – M. Happach, 1717–1723*) számos kiadásban megjelent munkája nem ismeretlen a magyar történelmi tárgyú iskoladrámák forrásai körében.³² A hivatkozások között egyedül Desingius, azaz Anselm Desing (1699–1772)³³ képviseli a bencés történettudományt. Itt hivatkozott történeti kompendiumát, az *Auxilia historica, oder Behülff zu denen historischen und dazu erforderlichen Wissenschaften* (Theil 1–8, Stadt am Hof, nächst Regenspurg, Gastl, 1746–1747) című munkát korábban nem vettük

---

29 EDER, 2006, 140–143.

30 TÜSKÉS – KNAPP 2007, 356.

31 Boni Corvi, 1688: „Bonfinio teste”; Corvini, 1760: „Ant. Bonfin. Rer. Hung. Decad. 3. L. 8.”; *Pietas conjugalis*, 1768: „Haec Bonfinius rerum hungaricarum Decade III. Lib. II.” – az ellenőrizhető hivatkozások pontosak.

32 TÜSKÉS – KNAPP 2007, 357.

33 Anselm Desing (1699–1772) ein benediktinischer Universalgelehrter im Zeitalter der Aufklärung, hrsg. von Manfred Knedlik und Georg Schrott, Kallmünz, Laßleben, 1999.

számba magyar történelmi tárgyú iskoladramák forrásaként. Jelenléte bizonyítja a salzburgi bencés drámaszerző, Marian Wimmer elkötelezettségét a rend történeti irodalma mellett.

A források meglehetősen szűk köre jelzi, hogy a magyar történelemről szerzett ismereteket a tágabb európai összefüggések keretében, azokkal együtt használták fel Salzburgban. A programok tanúsága szerint – a német nyelvterület jezsuita szerzőihez hasonlóan – tudatosan, ugyanakkor nagy költői szabadsággal kezelték a forrásokat, s erre külön is figyelmeztették a közönséget. Így például az 1761. évi Luxemburgi Zsigmond-dráma argumentuma végén a „Reliqua comici ornatus gratia adiuncta sunt”, az 1763-as a Béla-darab tartalmi összefoglalása végén a „Quae Poësis addidit, Spectator benevole, boni consule, et optime vale” megjegyzés olvasható. Az 1768-ban előadott *Pietas conjugalis* tárgymegjelölésében a forráshivatkozás után az előbbieknél is körültekintőbben fogalmaztak: „Ceterum, quae Poeseos gratia ex historia fusiore in arctiores limites contraximus, benevolus Lector, et Auditor, qui Theatri leges novit, facile indulgebit”.

Sajátosságok

A salzburgi bencés színpad nem ugyanolyan elvek alapján szerveződött, mint az Európa-szerte működő különféle iskolai színházak. Ennek fő oka, hogy Salzburg és környéke önálló, jól megszervezett gazdasági és kulturális egységet alkotott a salzburgi hercegérsek fősége alatt. A sóbányászat, a fejedelemség semleges politikája és virágzó kereskedelme biztos megélhetést, jólétet és viszonylagos függetlenséget biztosított a város polgárainak. Ez a jólét és önállóság ösztönzően hatott a kulturális élet egészére és az oktatási intézmények működésére is. A bencés gimnázium és egyetem diákszínpada kezdetől fogva fokozott figyelmet fordított a helybeli polgárok és legfőbb uruk, az érsek megfelelő szórakoztatására. Ezt a szövegekönyvek bencés tanár szerzői, köztük néhány költői tehetség, valamint a hercegérsek és a város magas zenei igényét kielégítő, az érsek által szerződtetett hivatásos zeneszerzők, zenészek és énekesek közösen biztosították. A szövegírók és a zeneszerzők jól ismerték egymást, s egy-egy dráma megkomponálásakor és színre vitelekor együtt dolgoztak a diákokkal. Mindez a megszokott diákszínpadi teljesítménynél jóval magasabb színvonalat és más karakterű előadásokat eredményezett.

A salzburgi bencés színpad legszembetűnőbb sajátossága, azaz hogy a zenei és énekes részeket egyenrangúan kezelték a szövegekkel, esetenként azoknál előbbre helyezték, s az ének és a zene nem csupán kísérte az előadásokat, hanem meghatározó szerepet játszott azokban, jól megfigyelhető a magyar történelmi tárgyú darabok színre vitelében. Míg a nyomtatott programokban a történelmi cselekménynek csupán a váza, a darab hozzávetőleges tartalma jelent meg, a zenés kísérődaraboknak – tartalmuktól függetlenül – általában a teljes szövegét közölték. Ugyanakkor a történelmi tárgy előadásában sem hiányzott a zene és az ének. A cselekményt – amennyire a nyomtatott programokból, a szereposztásból és a fennmaradt teljes szövegkönyvből lemérhető – ária-szerű énekes betétek szakították meg. Ilyen volt például a már említett énekes lamentatio Hunyadi János haláláról (1688), vagy ugyanebben a drámában a börtönbe vetett Hunyadi László és Mátyás panaszos éneke az őket ért jogtalanságról és ártatlanságukról (II. actus, XI. scena: „*Fratres captivi de injuria conquesti, generosi animi innocentiam cantu produit – Die gefangene Herrn Brüder beklagen die Unbild / und geben mit singen die Unschuld ihres Heldenmuth zu erkennen.*”)

A szereposztásokban elsőként mindig a zenészek és az énekesek nevét sorolták fel. Az előadásban betöltött fontos feladatuk mellett valószínűleg azért kaptak kiemelt helyet, mert a hercegérsek szolgálatában álló, hivatásos énekesek, zenészek voltak, vagy képzett hangú egyetemi hallgatók és középiskolás diákok, akikre zenei pálya várt. Így például az 1761-ben előadott Zsigmond-darabban két hivatásos udvari zenész („*aulae et camerae musicus*”) és további három, az érseki kápolnában éneklő személy lépett fel, az utóbbiak közül kettő képzett hangú *syntaxista*, illetve *grammatista* diák volt. A jól éneklő diákok között például az 1760-ban előadott *Corvini* című darab szereposztásában található meg először a *syntaxista* Antonius Hoelzl neve. Három évvel később a Béla-darab (1763) interludiumait ugyanő és három testvére énekelte, akiket a szerepük után „*Der / Alte, Junge, Jüngere, Jüngste / Hoelzel*” megjegyzéssel különítették el egymástól. 1768-ban a *Pietas conjugalis* kísérődarabját, a *Die Hochzeit auf der Alm* című pásztorjátékot kivétel nélkül képzett hangú diákok adták elő, a főszerepet Mathias Stadler egyetemi hallgató („*theologiae moral. et iurium auditor*”) énekelte. Vele együtt lépett fel

négy tanuló a poeta osztályból és egy-egy a rhetorica, a syntaxis, illetve a rudimenta osztályokból. A két utóbbi diák, Felix Fuchs és Joannes Ernst egyúttal az érseki kápolna énekese volt.³⁴

A salzburgi magyar történelmi tárgyú előadások további sajátossága, hogy kivétel nélkül a bécsi jezsuita ludi caesarei-hez hasonlítható, jól kidolgozott, reprezentatív, úgynevezett „nagy”-előadások voltak, tekintélyes számú szereplővel, kísérődarabokkal, a szünetekben táncos jelenetekkel. Így például 1688-ban összesen 123, 1761-ben 147, 1763-ban 156 szereplő mozgott a színpadon. Nem lehetett ez másként 1768-ban sem, de ekkor csupán a főbb szerepeket tüntették fel a színészek nevével, s végül a neveket mellőzve megjegyezték: „milites – omnes ex poetica”.

Felvetődik a kérdés: volt-e bármiféle kitüntetett helye a salzburgi bencés színpadon a magyar történelmi tárgyakra? Annak ismeretében, hogy a bibliai és egyháztörténeti témák mellett viszonylag gyakran kerültek színpadra világi történelmi tárgyak is fő előadási darabként,³⁵ úgy tűnik fel, a magyar történelmi események színrevitele nem tartozott az egzotikum kategóriájába. Sokkal inkább egy-egy aktuális osztrák-magyar társadalmi-politikai-hadi helyzet ösztönözhetette a bencéseket a magyar történelmi tárgyak színre vitelére. A választásban közrejátszhatott a salzburgi hercegérsekek személye vagy egyéni érdeklődése is: Johann Ernst Graf von Thun und Hohenstein érseksége alatt (1687–1709) a *Boni Corvi* (1688) című drámát, Sigismund III. Graf von Schrattenbach alatt (1753–1771) négy magyar tárgyú darabot vittek színpadra. Az utóbbiak közül kettő Luxemburgi Zsigmondról szólt, így ezek témaválasztását befolyásolhatta az érsek keresztnéve neve is.

A magyar történelmi témák kiválasztása és az ezekből írt darabok színpadra állítása tudatos döntés eredményének tűnik. Kérdés, hogy az előadások közvetíthettek-e a magyarsághoz kötődő sajátosságokat, nemzeti sztereotípiákat, jelképeket, toposzokat a salzburgi diákoknak és nézőknek. A források – a német nyelvterületen előadott jezsuita iskolai darabokhoz képest³⁶ – nagyon

---

34 Egy évvel korábban, 1767. május 13-án mindketten felléptek a *Clementia Croesi* című iskoladráma énekes-zenés kísérődarabjában, a tizenegy éves W. A. Mozart által komponált *Apollo et Hyacinthus seu Hyacinthi Metamorphosis*-ban (KV 38). Mozart salzburgi iskolaéveinek egyike volt ez az év, az előadásban Felix Fuchs Melia, Joannes Ernst Apollo szerepét énekelte, mindketten az érseki kápolna énekeseiként. ABERT 2006, 76–77; vö. SENIGL 1991, 90.

35 BOBERSKI 1978; SENIGL 1991, 89.

36 TÜSKÉS – KNAPP 2007, 358–368.

kevés erre utaló adatot tartalmaznak. A megszemélyesített Hungaria alakja például csupán egyetlen előadásban tűnik fel: az 1688-ban előadott Hunyadi-darab (*Boni Corvi*) programja szerint a prologusban és az első felvonás utolsó jelenetében lépett színre. Szerepéről mindössze annyit tudunk, hogy Hunyadi János nándorfehérvári hadi sikere után győzelmi dalt énekelt. Ha ezt az adatot együtt próbáljuk értelmezni a darab emblematikus jellegű, mottószerűen kezdődő argumentumával, a lesúlyozott pálma képével és annak jelentésével (az erény, így a Hunyadiaké is, követi a pálma természetét, azaz ha elnyomják, még nagyobbra nő), talán nem elhamarkodott arra következtetnünk, hogy a darab egyrészt a magyar virtust dicsérte Mátyás alakjában. Másrészt Buda visszavívása után két évvel az argumentum félreérthetetlenül utal Magyarország töröktől elnyomott, majd felszabadított állapotára: a földre nyomott pálma képével megidézi a *ruina Hungariae* toposzt, míg Hungaria alakjával felvillantja az ország Mátyás-kori állapota elérésének, a pálmához hasonlítható növekedésének lehetőségét.

Nemzeti jelképek, sztereotípiák és a nemzetsors toposzai helyett a drámák különféle pozitív tulajdonságokat és erényeket jelenítenek meg, mindegyik a pietást, a constantiát és a virtus militarist. Ezeket az erényeket összetett cselekménysorokban szembesítik az árulással, ármánnyal, megtevesztéssel, intrikával és csalárdsággal, azzal a céllal, hogy a megoldásban a pozitív erények diadalmaskodhassanak. A nemzeti jelképek bemutatása helyett három darabban a történelmi eseményeket ószövetségi történetekkel állították párhuzamba: Hunyadi László sorsát a Joas király által megöletett Zacharias főpap története (1760) kíséri, a Nagy Lajos lányát kiszabadító és feleségül vevő Luxemburgi Zsigmond történetét Tóbiás és Sára házasságával (1761) állították párba, Béla herceg hadi vitézségét és viszonyát Miciszláv királyhoz Saul és Dávid historiájával (1763) kapcsolták össze. Az egymással összekapcsolt történeteket párhuzamosan, részekre tagolva mutatták be, melynek révén – ugyanúgy, mint a jezsuita iskoladrámákban – tudatosan megszakították és értelmezték a fő cselekményt.

Az 1768-ban színre vitt *Pietas conjugalis* kísérődarabja az előbbiektől eltérően egy sikeres pásztorjáték volt, mely – a történelmi tárgyú darab cselekményéhez hasonlóan – a főszereplők egymásra találásával és házasságával ér véget. Luxemburgi Zsigmond és Nagy Lajos király lányának, Magyarország királynőjének a történetét csak első pillantásra különös párhuzamba állítani egy, a salzburgi ízléshez igazított pásztorjátékkal,

melynek szerepeit a *commedia dell'arte* világából merítették. Ebben az esetben – úgy tűnik fel – csupán a történelmi eseménysor és a kísérődarab befejezése volt hasonló. A történelmi darab – a teljes szöveggel ismeretében állítható – mindenekelőtt a két fél kölcsönös hűségén alapuló, a közös osztrák-magyar jövőre vonatkozó aktuálpolitikai reményt kívánta közvetíteni. A két darab feltételezhető közös üzenete szerint – a történelemben és a jelenkori valóságban egyaránt – a hűtlenek és a gyengék (a szereplők nevét idézve, Zarnetzkus, Horbathus, Bathorius és Raziowskus) sorsa a bűnhődés, a pálfordulónak (Kiral) bocsánat jár, akik pedig mindvégig kitartottak (Matiascus és Kowanskus) a német Zsigmond és a hozzá tántoríthatatlanul hű magyar Mária³⁷ mellett, ők a „jó” alattvalók, ők képviselik a közös jövőt.

Összevetés más azonos tárgyú darabokkal

A továbbiakban megkíséreljük összevetni a salzburgi drámákat a Magyarországon³⁸ és a német nyelvterület jezsuita színpadain előadott azonos tárgyú darabokkal.³⁹ A források alapján megállapítható, hogy – történelmi időrendben haladva – a *Bela Hungariae Princeps* (1763) témája kedvelt volt a magyarországi jezsuita diákszínpadokon is. A jövőendő apósát, Miesko (Miecislav) lengyel uralkodót Pomeránia ellen a serege élén győzelemre vivő Béla hercegről Nagyszombatban (1728: *Exulis Hungari fortitudo sive Bela postea primus huius nominis Hungariae rex de pomerano Miecislao Poloniae rebelli singulari certamine victor*),⁴⁰ Gyöngyösön (1747: *Bela Pomeranorum victor*),⁴¹ Kolozsváron (1749: *Bela Pomeranorum victor*)⁴² és Sopronban (1758: *Bela de Pomeraniae duce victoriam referens*)⁴³ mutattak be egy-egy drámát.⁴⁴ A négy magyarországi előadás szövege vagy programja nem maradt fenn, a címek azonban jelzik, hogy a salzburgihoz hasonló történetet mutathattak be. A német nyelvterület jezsuita színpadain eddigi ismereteink szerint ezt

---

37 A darab végén (Actus V, scena IV), amikor Mária közeledik a győztes Zsigmondhoz, „ter dilecte”-ként köszönti Zsigmondot, amit ő is viszonz.

38 VARGA – PINTÉR 2000.

39 TÜSKÉS – KNAPP 2007; KNAPP 2012.

40 A darabot a syntaxis osztály vitte színre. STAUD 1984, 159.

41 A darabot a syntaxis osztály vitte színre. STAUD 1986, 101.

42 A darab évváró előadás volt, a rhetorica osztály játszotta. STAUD 1984, 276.

43 A darab évváró előadás volt, a syntaxis osztály játszotta. STAUD 1986, 175.

44 Vö. VARGA – PINTÉR 2000, 76.

a történetet nem adták elő,⁴⁵ így feltételezhető, hogy Salzburgban ismerték a magyar jezsuita színpadok egyikén korábban előadott Béla herceg-drámát.

Luxemburgi Zsigmondról Magyarországon⁴⁶ és a német nyelvterület jezsuita színpadain egyaránt mutattak be iskoladrámákat.⁴⁷ A fennmaradt cím- adatok és a két nyomtatott program azonban nem mutat rokonságot a salzburgi előadásokkal. Egyiknek sem témája Nagy Lajos király lánya, Mária kiszabadítása a fogságból és házassága Zsigmonddal. A szereplők között sem található meg Mária alakja.⁴⁸ Nem zárható ki a lehetőség, hogy ez a darab a szerző egyéni invencióját tükrözi.

A Hunyadiak kora és személye közkedvelt drámatéma volt. Magyarország diákszínpadain Hunyadi Jánosról, Lászlóról és Mátyásról – jelenlegi ismereteink szerint – összesen több mint hetven előadást tartottak. A német nyelvterület jezsuita adatai szerint Hunyadi László és Mátyás együtt vagy külön összesen tizenegy drámában állt a középpontban, ezek közül hatnak a programja, egynek a teljes szövege ismert.⁴⁹ Mindkét salzburgi dráma a Hunyadi testvérpár közös sorsát vitte színre; az 1688-as dráma Mátyás és a cseh királylány eljegyzéséig, az 1760. évi Hunyadi László haláláig követi a történetet. A rendelkezésre álló források között olyan darabokat kerestünk, melyekben a Hunyadi testvérpár együtt szerepel. Magyarországon ilyen darabot állítottak 1732-ben a korponai piarista (*Inevitabilis fati sors [...]*)⁵⁰ és 1743-ban Egerben a jezsuita színpadra (*Ludus divinae providentiae in Ladislao, ac Mathia, Joannis Corvini liberis, quorum alter capitali supplicio affectus, alter e carcere ad Thronum evectus*).⁵¹ Mindkét előadás középpontjában a Hunyadi testvérek sorsa állhatott, éppúgy, mint Salzburgban. A német nyelvterület jezsuita színpadain is játszottak hasonló témájú darabokat: 1687-ben Augsburgban (*Mathias Corvinus [...]*),⁵² 1689-ben Hildesheimben (*Cupressus laureata sive Providentia divina Tragi-comica in Hunniade [...]*),⁵³

---

45 TüSKÉS – KNAPP 2007, 371–386.; vö. még KNAPP 2012, 134–136.

46 Vö. VARGA – PINTÉR 2000, 109–110.

47 TüSKÉS – KNAPP 2007, 364–365, 371–386.

48 Vö. *Sigismundus rex Hungariae [...]*, [Mindelheim], J. P. Steiner, (1759); *Sol ex eclipsi Sigismundus Ungariae rex [...]*, Eichstädt, M. E. Straußin, (1768).

49 VARGA – PINTÉR 2000, 112–124.; TüSKÉS – KNAPP 2007, 350., 365–367., 371–386.; vö. KNAPP 2012, 138–145.

50 Programja nyomtatásban megjelent: Budae, J. G. Nottenstein, 1732.

51 Tanévzáró előadás volt, programja, szöveggönyve nem ismert. STAUD 1988, 142.

52 Nyomtatott program: Augsburg, S. Ußschneider, (1687).

53 Nyomtatott program: [Hildesheim], (1689.)

1702-ben Münchenben (*Matthias è captivo rex [...]*),⁵⁴ 1728-ban Ingolstadtban (*Innocentia pressa, non oppressa in Ladislao, et Mathia Corvinis [...]*)⁵⁵ és 1732-ben Dillingenben (*Corvini*).⁵⁶

A felsoroltak közül többnek a programjából ismertek – a salzburgi 1688-as előadáshoz hasonlóan – az elnyomatás különféle szimbólumai, a lesúlyozott pálma emblémáját azonban csak Salzburgban használták. Az 1688. évi salzburgi előadáshoz egy 1702. évi müncheni jezsuita előadás (*Matthias è captivo rex [...]*) áll a legközelebb. Hasonló a két darab szerkezete: mindkettő prologussal indul, majd három felvonással, a felvonások között intermediummal, illetve chorussal folytatódik. Tartalmi azonosságok is felfedezhetők; így például mindkét darabban közös az a jelenet, amelyben a börtönbe zárt testvérpár saját rossz sorsát siratja.⁵⁷ Ugyanakkor a müncheni előadás végéről hiányzik az eljegyzés, itt Mátyás magyar királlyá választásával ért véget a darab. A motívumok azonossága alapján talán nem elhamarkodott arra következtetni, hogy mindkét dráma szerzője ismerhetett egy 1688 előtti, azonos vagy közel azonos megoldásokat tartalmazó iskoladráma programot vagy szöveggönyt. A programok összevetésekor nem került elő olyan, a salzburgi 1760. évi *Corvini* előadáshoz közel álló megoldás, melyben a színpadi előadás – bár mindkét Hunyadi szerepel benne – véget ér László lefejezésével.

Összegzés

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a salzburgi magyar történelmi drámák témaválasztása, megformálása és színpadra állítása csak részben vezethető vissza a jezsuita hagyományokra, s ezek a darabok nem nevezhetők iskoladrámának a szó hagyományos értelmében. Az osztrák jezsuita színpaddal rokon vonás, hogy a salzburgi bencések csak időnként vették elő a magyar történelem egy-egy eseményét. A német nyelvterületen megvizsgált, magyar témájú jezsuita darabokhoz hasonlóan – valószínűleg didaktikus okból – Salzburgban sem vittek színpadra negatívan értékelhető magyar nemzeti tulajdonságokat. Mivel a magyar történelem csak eseti jelleggel ösztönözte a salzburgi bencéseket drámaíráásra, a magyar és a német nyelvterület

---

54 Nyomtatott program: [München], J. L. Straub, (1702).

55 Nyomtatott program: Ingolstadt, M. S. Grassin, (1728).

56 Nyomtatott program: Dillingen, J. F. Schwertlen, 1732.

57 1688, Salzburg, actus II, scena XI – 1702, München, pars II, scena I.

jezsuita színpadaitól⁵⁸ eltérő és azokkal közös mozzanatokra vonatkozó következtetéseink érvénye korlátozott. Ezek tézisszerűen a következők:

- A bemutatott nyolc salzburgi dráma- és zeneszerzőt a magyar drámatörténeti szakirodalom eddig nem vette számba. Tevékenységükkel jelentősen gazdagodott a magyar történelmi tárgyú színjátékok külföldi szövegíróinak és zeneszerzőinek köre.
- A zene és az ének – még a bécsi jezsuiták ludi caesarei operaelőadásaihoz viszonyítva is – jóval erőteljesebben volt jelen Salzburgban, mint másutt. A zenei meghatározottság következtében egyetlen magyar vonatkozású salzburgi darabból sem hiányzott a tánc, a balett, illetve a zenés pantomimként megformált néma-jelenet.
- Az üzenet a jezsuita színpadok reprezentatív előadásaiban többnyire összetettebb volt, mint Salzburgban, ahol – valószínűleg didaktikus megfontolásból – igyekeztek azt egyértelműen megfogalmazni és hangsúlyozni.
- Az öt magyar történeti témájú darab közül hármat azokhoz szorosan kapcsolódó bibliai mellékdarabokkal együtt vitték színre. Az öszövevényes eseménysor erőteljesen visszahatott a történeti tárgy értelmezésére. 1760-ban valószínűleg a bibliai Zachariás megölésével záruló mellékdarab ösztönözhette azt az egyedinek számító megoldást, hogy Hunyadi László lefejezése után nem foglalkoztak a történetben ugyancsak fellépő Mátyás további sorsával.
- A történelmi tárgy és a mellékdarabok párhuzamos színre vitele, a cselekmények egymáshoz igazított bonyolítása egyértelmű didaktikus szándékot hordoz. A didaktikus szándék alapvetően erkölcsi színezetű, s a kívánatosnak tartott jellemvonásokra irányítja a figyelmet.

---

58 TüSKÉS – KNAPP 2007, 368–370.; KNAPP 2012, 149–150.

- A salzburgi színpadon pontszerűen kiválasztott témák jelentek meg a magyar történelemből, s ezek közül kettő ismétlődött. Ez a tematikai szűkösség jelzi, hogy a bencések nem találták különösen fontosnak a magyar történelem személyeinek és eseményeinek rendszeres színpadra vitelét.
- A magyar témák eseti színrevitele a Habsburgok politikai érdekeit, a közös osztrák-magyar uralkodók legitimitását szolgálta elsősorban. Nem lehet véletlen, hogy kétszer is előadtak egy nem magyar származású magyar királyról szóló drámát, melynek témája a trón elnyerése (Luxemburgi Zsigmond). A Béla hercegről szóló darabban megformált történet közel áll ehhez: egy idegen, nem lengyel származású herceg hadi vitézsége révén elnyeri a lengyel királylány kezét, s vele együtt megkapja Pomerániát.
- A magyar nemzeti jelképek (korona, címer, stb.) – eltérően a jezsuita daraboktól – nem váltak a drámákban látványelemekké, még akkor sem, amikor erre mód nyílt volna. Így például az 1768-as Luxemburgi Zsigmond-darab szövegkönyve egy kertben zajló reggeliző jelenettel indul. Ebben a horvát és a magyar urak arra akarják rábírni Máriát, hogy forduljon el Zsigmondtól, és közülük válasszon férjet, mert – mint mondják – Magyarország nem tűri a kívülről származó idegen uralkodót.
- A magyar történelmi tárgyat a salzburgi bencések a jezsuitáknál is erőteljesebben példázatként használták: az ötből négy esetben a bonyodalom házasság révén történő megoldását hangsúlyozzák, valószínűleg történelmi-politikai megfontolásból.
- A salzburgi bencés színjáték – legalábbis a magyar tárgyú történelmi drámák száma tekintetében – nem kelt versenyre a jezsuita színpaddal. Annak hagyományaiból indult ki, de teljes egészében a helyi viszonyokhoz, saját polgári közönségének fejlett igényeihez, ízléséhez és elvárásaihoz igazodott. A történelmi-politikai példázatként értelmezett történelmet következetesen alárendelte a magas szintű zenei teljesítménynek és a szórakoztatás igényének.

Forrásjegyzék

1688

1.

[Vitus Kaltenkrauter] – (Heinrich Ignaz Franz Biber):

Boni Corvi ova non dissimilia. Seu Optimi Corvini genuini filii Ladislaus et Matthias, Celsissimo et Reverendissimo S. R. I. Principi, ac Domino, Domino Ioanni Ernesto Ex Illustrissimis Comitibus de Thun archiepiscopo Salisburgensi S. Sedis Apostolicae legato, S. R. I. Primati, etc. etc. In scena producti A Nobili et Studiosa juventute Salisburgensi Apud PP. Ord. S. Benedicti. Anno M. DC. LXXXVIII.

Salisburgi, (1688), Ex Typographeo Joannis Baptistae Mayr, Typogr. Aulico-Academici.

Latin-német nyelvű drámaprogram.

Universitätsbibliothek Salzburg R 4001 I

BOBERSKI 1978, 252, nr. 264

1760

2.

[Simpert Schwarzhuber] – (Johann Ernst Eberlin):

Corvini tragoedia. Acta, et Reverendissimis Perillustribus ac Amplissimis Dominis Dominis Abbatibus Almae et Archiepiscopalis Universitatis Salisburgensis Praesidi, et assistantibus dedicata a Poesi Salisburgensi die Junii M. DCC. LX.

[Salzburg], (1760), Typis Joannis Josephi Mayr, Aulico-Academici Typographi p. m. Haeredis.

Latin nyelvű dráma argumentum a „Zacharias” című kísérődarab teljes latin szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg R 5578 I

3.

Der Ermordete hohe Priester Zacharias.

[Salzburg, 1760, J. J. Mayr, Aulico-Academici Typographi p. m. Haeredis].

A „Zacharias” című kísérődarab teljes német nyelvű szövege.

Universitätsbibliothek Salzburg R 5571 I

BOBERSKI 1978, 298, nr. 584

1761

4.

[Marian Wimmer] – (Joannes Ernestus Eberlin):

Sigismundus Hungariae Rex. Acta, amplissimis honoribus celsissimi ac reverendissimi Domini Domini Sigismund iChristophori Archie-Episcopi, et S. R. I. Principis Salisburgensis, Sacrae Sedis Apostolicae Legati Nati, Germaniae Primatis etc. etc. ex illustrissima et antiquissima prosapia Sac. Rom. Imp. Comitum de Schrattenbach, Domini sui et principis clementissimi consecrata a Musis Benedictinis Salisburgi Kalendis, et III. Nonas Septembris M. DCC. LXI.

[Salzburg], (1761), Typis Joannis Baptistae Mayr, Aulico-Academici Typographi p. m. Haeredis.

Latin nyelvű drámaprogram a „Tóbiás és Sára házasságkötése” témájú kísérődarab teljes latin szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg R 4102 I

BOBERSKI, 1978, 299, nr. 590–1

1763

5.

[Marian Wimmer] – (Antonius Caietanus Adelgasser):

Bela Hungariae Princeps. Acta, amplissimis honoribus celsissimi ac reverendissimi Domini Domini Sigismundi Christophori Archie-Episcopi, et S. R. I. Principis Salisburgensis, Sacrae Sedis Apostolicae Legati Nati, Germaniae Primatis etc. etc. exillustrissima et antiquissima prosapia Sac. Rom. Imp. Comitum de Schrattenbach, Domini sui et principis clementissimi consecrata a Musis Benedictinis Salisburgi III. Kalendas, et Kalendis ipsis Septembris M. DCC. LXIII.

[Salzburg], (1763), Typis Joannis Baptistae Mayr, Aulico-Academici Typographi p. m. Haeredis.

Latin nyelvű drámaprogram a „Dávid” témájú kísérődarab teljes latin szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg R 4107 I

6.

[Marian Wimmer] – (Antonius Caietanus Adelgasser):

Bela Ein Ungarischer Prinz. Vorgestellet Von den Benediktinerischen Musen In Salzburg. Den 30. August- und 1. Herbstmonats In dem Jahre 1763.

[Salzburg], (1763), [Typis Joannis Baptistae Mayr, Aulico-Academici Typographi p. m. Haeredis].

Német nyelvű drámaprogram a „Dávid” témájú kísérődarab teljes német szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg R 4108 I

Boberski 1978, 301, nr. 602–3

1768

7.

[Florian Reichssiegel]:

[*Pietas coniugalis*]. [Kézirat, Salzburg, 1768.]

A dráma szövegkönyve.

Universitätsbibliothek Salzburg M I 201, ff. 17–63.

8.

[Florian Reichssiegel] – (Joannes Michael Hayden):

Pietas coniugalis in Sigismundo et Maria tragoedia in scenam data ac Almae Maiori et Academiae Congregationi Salisburgensi B. V. Mariae in Coelos Adsumptae [!] dedicata a Poetica Salisburgensi V Calendas Maii MDCCLXVIII. Cum permissu superiorum. – Die Hochzeit auf der Alm, ein Hirtenspiel in zweien Aufzügen.

Salisburgi, (1768), Typis Joannis Josephi Mayr, Aulico-Academici Typogr. et Bibliopolae p. m. Haeredis.

Latin nyelvű drámaprogram a „Die Hochzeit auf der Alm” című német nyelvű kisérdarab teljes német szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg M I 201

9.

[Florian Reichssiegel] – (Joannes Michael Hayden):

Pietas coniugalis in Sigismundo et Maria tragoedia in scenam data ac Almae Maiori et Academiae Congregationi Salisburgensi B. V. Mariae in Coelos Adsumptae [!] dedicata a Poetica Salisburgensi V Calendas Maii MDCCLXVIII. Cum permissu superiorum. – Die Hochzeit auf der Alm, ein Hirtenspiel in zweien Aufzügen.

Salisburgi, (1768), Typis Joannis Josephi Mayr, Aulico-Academici Typogr. et Bibliopolae p. m. Haeredis.

Latin nyelvű drámaprogram a „Die Hochzeit auf der Alm” című német nyelvű kisérdarab teljes német szövegével.

Universitätsbibliothek Salzburg R 100710 I (hiányos példány, hiányzik: B₂₋₄, C₁)

BOBERSKI, 1978, 305, nr. 626

Ungarische Geschichtsstoffe auf der Salzburger Benediktinerbühne im 17.-18. Jahrhundert

Im Vortrag untersuchen wir fünf Stücke mit einer ungarischen Thematik, die zwischen 1688 und 1768 auf der Bühne der Benediktineruniversität Salzburg aufgeführt und von der ungarischen Forschung bisher nicht registriert wurden. Unter den Quellen befinden sich drei lateinische sowie zwei lateinisch- und deutschsprachige Periochen, ein handschriftlicher Dramentext, weiterhin einige Periochen und Texte von vier sog. Begleitstücken, meist mit einem biblischen Stoff. Die fünf Stücke behandeln drei verschiedene Themen des ungarischen Mittelalters: 1. das Leben von Fürst Béla, der durch König Stefan I. ins Exil geschickt wurde; 2. die Eheschließung des Königs Sigismund von Luxemburg mit der Tochter des Königs Ludwig des Grossen, Maria; 3. das unterschiedliche Schicksal König Matthias' und László Hunyadis. Alle fünf Stücke wurden bei repräsentativen Anlässen, oft mit über hundert Personen, zusammen mit Begleitstücken und Tanzeinlagen aufgeführt. Der fünfjährige Mozart wirkte in der Aufführung von 1761 als Tänzer mit. Unter den Autoren und Komponisten finden wir mehrere namhafte Stückeschreiber und Hofmusiker der Salzburger Szene, wie z.B. Vitus Kaltenkrauter, Florian Reichssiegel und Heinrich Ignaz Franz Biber, Johann Michael Haydn. Die explizite didaktisch-moralische Absicht tritt in der gleichzeitigen Aufführung von Begleitstücken wie „Saul und David“, „Zacharias“, „Tobias und Sara“, besonders hervor. Die ungarische Geschichte wurde in Salzburg vorwiegend als historisches Exempel verwendet, um politische Interessen der Habsburger zu legitimieren. Die Unterschiede zum süddeutsch-österreichischen Jesuitentheater sind vor allem in der relativ geringen Zahl der Stücke mit einem Ungarnbezug, im Fehlen der ungarischen Nationalsymbole auf der Bühne und im höheren musikalisch-tänzerischen Niveau der Aufführungen greifbar.